ЗМІСТ

Із днів журби

"Коли часом в важкій задумі..."
"Де я не йду, що не почну..."
"Не можу забути!.."
"Недовго жив я ще, лиш сорок літ..."
"І знов рефлексії! Та цур же їм!.."
"З усіх солодких, любих слів..."

Спомини

"Я згадую минулеє життя..."
"Заким умре ще в серці творча сила..."
"Маленький хутір серед лук і нив..."
"В село ходив. Душа щемить і досі..."
"Ось панський двір! На згір'ї край села..."
"Найгірше я людей боявсь тоді..."
"Привіт тобі, мій друже вірний, гаю..."

В плен-ері

"Мамо-природо!.."
"По коверці пурпуровім..."
"Суне, суне чорна хмара..."
"У долині село лежить..."

ІЗ ДНІВ ЖУРБИ

КОЛИ ЧАСОМ В ВАЖКІЙ ЗАДУМІ...

Коли часом в важкій задумі
моя поникне голова,
легенький стук в вікно чи в двері
потоки мрій перерива.

Озвуся, вигляну — даремно,
не чуть нікого, не видать,
лиш щось у серці стрепенеться,
когось-то хочеться згадать.

Чи щирий друг в далекім краї
тепер у лютім бої згиб?
Чи плаче рідний брат, припавши
лицем до прадідівських скиб?

Чи, може, ти, моя голубко,
моє кохання чарівне,
далеко десь з німим докором
в тій хвилі згадуєш мене?

Чи, може, гнучи в собі горе,
ти тихо плачеш у тиші,
а се твої пекучі сльози
мені стукочуть до душі?

ДЕ Я НЕ ЙДУ, ЩО НЕ ПОЧНУ...

Де я не йду, що не почну,
все тінь твоя зо мною,.
і кождий сміх, момент утіх
тьмить хмарою сумною.

"Чого, — питаю я не раз, —
життя моє лоточиш?

Ти не моя, а я не твій,
чого від мене хочеш?

Чи завинив тобі я що?
Чи тужиш так за мною,
що тінь твоя вкрива мене
все хмарою сумною?"

Та тінь мовчить, звичайно — тінь,
ні мови, ні розмови;
а може, се моєї тінь
покійної любови.

НЕ МОЖУ ЗАБУТИ!...

Не можу забути!
Не гоїться рана!
Мов жалібні нути
із струн теорбана
чи голосно грають,
чи ледве їх чути,
все жалем проймають —
не можу забути!

Не гоїться рана,
хоч мию сльозами,
хоч час на ню капле
цілющі бальзами,
хоч сонечко гріє
і зірка рум'яна
цілує, яріє —
не гоїться рана!

Хоч як ти далеко,
я все тебе бачу;
хоч стратив давно вже,
щодень тебе трачу;
хоч люта розпука
минулася п'яна
і клином розлука,
гадюка погана,
лежить поміж нами,
дівчино кохана, —
кохання без тями,
не гоїться рана.

НЕДОВГО ЖИВ Я ЩЕ, ЛИШ СОРОК ЛІТ...

Недовго жив я ще, лиш сорок літ,
і сил не тратив на пусту мамону.
Невже ж уже минув я свій зеніт
і розпочав спадистий шлях до склону?

О бідна расо, що такий твій плід
слабий! Хвалиться ним нема резону.
Та й швидко ж той твій метеор поблід,
не мавши навіть доброго розгону!

Аж соромно, та що його робить!
І кінь, мовляв, не тягне понад силу.
Хай велетні могли співать, творить,

могли боротись, тішиться, любить
в вісімдесятім році — нам в могилу
вже в сороковім треба карк хилить.

І ЗНОВ РЕФЛЕКСІЇ! ТА ЦУР ЖЕ ЇМ!...

І знов рефлексії! Та цур же їм!
Се панський спорт! Хай нервні білоручки
та пустопляси риються в своїм

нутрі, і всяку думку гірш онучки
розскубують, і всякий рух чуття
жвуть, мірять, важать! Не для нас сі штучки!

Ми, бра, плебеї, учтою життя
не мали ще коли пересититься,
гашиш та опій, сім'я забуття

противне нам. Нам хочесь жити, биться
з противником, нам люба праця, рух,
ми хочем справді плакать, веселиться,

любить, ненавидіть. У нас ще дух
не розколовсь надвоє під корою,
традиції не в'яже нас ланцюг.

Ми можемо втомиться боротьбою,
зломиться, впасти, та не наша річ
розмикаться в борні з самим собою.

Ось глянь лишень! Чудова, ясна ніч!
На небі зорі ярко так палають —
се безконечність нам морга до віч!

Тиша кругом. В селі там пси десь лають,
деркач у травах дре, довкола хат
в повітрі чорні лилики гуляють.

Хрущі гудуть, до світлих шиб летять…
А там, мов вежі, башти фантастичні,
недвижно темні дерева стоять.

Ти сам-один в природі тій величній,
мов принц в заклятім місті у казках…
І в душу ллєсь спокій, якісь празничні,

врочистії чуття…І ти, мов птах,
стаєшся легкий, мов ось-ось летіти!
Безмірну силу чуєш у руках

і весь ростеш у безмір…Люди! Діти!
До мене! Я люблю вас, всіх люблю!
І все зроблю, що будете хотіти!

Чи крові треба — кров за вас проллю!
Чи діл — я сильний, віковічні скали
розторощу, на землю повалю…

Дмухнув вітрець — і мрії ті пропали.
Та в серці прилив ще чуття тремтить,
і вже думки до хат тих поскакали,

де чорна праця й чорне горе спить.
Вузька, здається, непривітна нива,
а кілько можна й треба тут робить!

Суспільна праця довга, утяжлива,
зате ж плідна, та, головно, вона
одна лиш може заповнить без дива

життя людини, бо вона одна
всіх сил, всіх дум, чуття, стремлінь людини
жадає, їх вичерпує до дна.

Вона одна бере нам все щоднини
і все дає, бо в'яже нас тісніш
з людьми, як діти спільної родини.

Що поза сею працею, то гріш
змарнований, то манівці блуднії,
що запровадять, швидше чи пізніш,

чи в самолюбства омути бруднії,
чи в нігілізм, чи то в містичну млу,
що дійсними вважа лиш власні мрії,

а мрією — природу й жизнь цілу.

З УСІХ СОЛОДКИХ, ЛЮБИХ СЛІВ...

З усіх солодких, любих слів,
які я чув із твоїх уст,
одно лишилося мені
і, наче срібний дзвоник той,
і досі в серці гомонить —
одно маленьке словечко:

Слухай!

Коло стола сиділи ми,
широкий і шумний гурток,
розмова йшла веселая;
нараз затихли всі, немов
по хаті ангел пролетів;

лиш ти до мене звернена,
серед загальної тиші
казала звільна, мов у сні:

Слухай!

І враз ти зупинилася,
злякалась голосу свого
серед загальної тиші,
і рум'янцем облялося
твоє лице, а при столі
на тебе всі ззирнулися —
і те, що хтіла ти сказать,
ухопив ангел, що в ту мить
отам по хаті пролетів.

Минуло много-много літ,
минулись муки й радощі;
і тих, що весело тоді
коло стола балакали,
розвіяв вихор життьовий
по світі, наче пил марний;
лиш те одно слівце твоє
і досі у моїй душі,
мов срібний дзвоничок, дзвенить.
І досі із рожевих уст
я чую любе, привітне:

Слухай!

І досі ще тремтить душа,
ждучи чогось таємного,
блискучого, величного,
що за летючим словом тим,

мов цар за курієром вслід,
явитись мало. Та дарма!

В глибокім, темнім пралісі
мандрівець блудить змучений;
тривога, голод, близька ніч,
мов звіра дикого стрільці,
його женуть все дальш і дальш.

У груді духу не стає, —
здається, трісне серденько,
і ноги змучені тремтять,
а він біжить, біжить, біжить!

І причувається йому,
що десь далеко ледве чуть
теленька дзвоник: дзінь-дзінь-дзінь!
Він знає, що весь день уже
за тим зрадливим голосом
біжить даремно; інколи
догадується, що, мабуть,
се дзвонить власний страх його,
а він, проте, біжить, біжить!

Ану ж там справді битий шлях?
Ану ж там хата теплая?
Ану ж лице коханеє?
Ану ж там дивні радощі?
Дзінь-дзінь! Дзінь-дзінь!
Дзінь-дзінь! Дзінь-дзінь!

Слухай!

СПОМИНИ

Я ЗГАДУЮ МИНУЛЕЄ ЖИТТЯ...

Я згадую минулеє життя
спокійно, та без радості, без туги:
одно із нього виніс я чуття,
що я не був у нім щасливий, други.

Багато праці, і турбот, і скрут,
та не було вдоволення, утіхи;
мов віл в ярмі, я чув на собі прут
і тяг чужого скарбу повні міхи.

Хоч не згасав ніколи огник мій,
та полум'ям не бухав, більш димився,
а замість світла сипав іскор рій.

Хоч ненастанно стяг мій з вітром бився,
та не високо плив в руці слабій,
і хоч я жив, то все ж я не нажився.

ЗАКИМ УМРЕ ЩЕ В СЕРЦІ ТВОРЧА СИЛА...

Заким умре ще в серці творча сила
і дар пісень заглухне в тишині,
немов пахуча та фіалка мила,
що в'яне у пустому бур'яні, —

я раз іще б хотів простерти крила,
і побуять свобідно в вишині,
і оживить ті спомини, що скрила
ворожа доля у душі на дні.

Вони живі донині в тій могилі,
я чую їх, як рвуться, як печуть...
Спинити їх, здушить їх я не в силі.

Та чи знайду я сили, щоб відчуть,
щоб пережити знов ті любі хвилі
і виплакать піснями їх ось тут?..

МАЛЕНЬКИЙ ХУТІР СЕРЕД ЛУК І НИВ...

Маленький хутір серед лук і нив
на горбику над річкою шумною —
отам я в простій хлопській хаті жив,
і самота, і сум жили зо мною.

Із трьох боків поля ті обмежив
могутній ліс зеленою стіною,
і шумом серцю він на сон дзвонив,
і сум по травах розносив луною.

Він тяг мене в свою таємну тінь,
і свіжий подих віщував розраду,
і листя, знай, мені шептало: "Скинь,

із серця всі згадки про знаду й зраду!
Природ-мамі до грудей прилинь
і тут знайдеш нову, святу принаду".

В СЕЛО ХОДИВ. ДУША ЩЕМИТЬ І ДОСІ...

В село ходив. Душа щемить і досі
від тих картин, що зустрічав я там...
При праці старші, діти, голі й босі,

без догляду надворі; по хатам
маленькі плачуть, бо у полі мати.
Там знов дідусь недужий в хаті сам,

все кашля й стогне, та води подати
нема кому — палкий жнив'яний час!
Скріпивши серце, я ввійшов до хати.

У хаті душно, чути вогкість, квас…
З усіх куточків бідність визирає.
Сухий, як скіпа, жовтий дід Панас

зжахнувся: "Хто там двері отвирає?"
"Се я, Панасе!" Довго поглядав…
"Ти, Йвасю?" — "Я". Ках-ках. "Чи бач, вмирає

старий Панас! Господь отсе згадав,
що я ще тут, і кличе вже в дорогу.
Коби лиш абшит якнайшвидше дав!"

Я сів при нім. "Що, маєте підмогу?
Лічитись би, по лікаря послать".
Аж кинувся, а на лиці тривогу,

правдивий страх перед життям пізнать:
"Мені? Підмогу? Се даремна праця!
Я бога прошу, щоб мерщій сконать".

Я далі йшов. Там дві куми сваряться:
"Ти, злодійко, чужі снопи крадеш!"
"Ти, чарівнице, на фігуру драться,

чужих коров доїть ночами йдеш!"
Чого я так страшенно застидався
при тих словах? Чого півперек меж,

грядок, плотів навтеку я подався?
Щось там в душі клубилося гірке,
мов гріх тяжкий, незмитий пригадався.

А он під хатою дитя сільське
само, без мами, в чорній сорочині,
не ходить ще, малесеньке таке…

Пішла десь мати і дала дитині
У ручку бульбу, а дитина в рот —
і подавилась. Бачу я, вже сині

зробились щічки, ояі в стовп, от-от
задушиться дитина! Підбігаю,
підніс, струснув і, як то наш народ

в таких випадках робить, ударяю
легенько в карк, і випала як стій
із горла бульба. Легше віддихаю…

Та переляканий хлопчина мій
Як закричить! І вже прибігла мати
і бачить: пан якийсь чужий…"Агій!"

Мабуть, хоч мав би за сто літ вмирати,
то не забуду того, як вона
прожогом хопила дитя й до хати

побігла, як ненависна, гнівна
з очей її на мене іскра впала,
як буркнула: "І що за сатана

тут лазить і дитину налякала!
А щоб ти, дідьку, голову зламав!
Цить, квітко! Мама пана геть прогнала",

Схилившися, я йшов і сумував:
прокляття за добро — стара заплата!
Мов з дьогтем мід, її я смакував.

Край шляху коршма ось, брудна, патлата!
Хоч день робучий, в коршмі гамір, шум,
А перед нею сват термосить свата.

"Ти кат, не сват!" — "А ти свиня, не кум!"
"Став кварту ще!" — "Став ти, застав капоту!
Я свій кожух пропив уже на глум!"

Геть відси, геть! Тут ріки свого поту,
на труту перепалені огнем,
народ п'є "на здоров'я", "на охоту".

Геть відси! Тьми тут, зопсуття едем,
добробуту руїна, гріб моралі,
цивілізація обернена вверх пнем.

Мов під хреста вагою, йшов я далі.
Радниця. Екзекутор. Три жиди.
Війт, присяжні і сплакані, зів'ялі

баби. А там купками, то в ряди
накидані мужицькі лахи вбогі,
кожухи, ярма, шлеї. "Тут клади

податок, — так слова лунають строгі, —
то фант віддам! Чи то від ваших сліз
цісарський скарб наповниться, небоги?"

Геть відси, геть! В пустиню, в поле, в ліс!
Де б щохвилини отакі картини
важкий в душі не діяли розріз!

Ось поле ділання! В отсі хатини
Я маю людськість, світло, мир нести!..
Ввижається в уяві стать дитини,

що море черпа ложкою. "Се ти, —
кричить нутро моє, — смішний герою,
сей океан кривд, горя, темноти

рад вичерпати ложкою дрібною!"

ОСЬ ПАНСЬКИЙ ДВІР! НА ЗГІР'Ї КРАЙ СЕЛА...

Ось панський двір! На згір'ї край села
пишається на сонці, наче рожа.
Тиша довкола нього залягла.

Старезні липи, мов жива сторожа,
стоять при вході, клумби і травник,
кругом жива глогова огорожа.

крізь браму вглиб двора мій зір проник:
увитий ґанок диким виноградом
дрімає в тіні, як віддавна звик;

НАЙГІРШЕ Я ЛЮДЕЙ БОЯВСЬ ТОДІ...

Найгірше я людей боявсь тоді
і обминав їх, мов болючу рану.
Тужний їх вираз, лиця їх бліді
болять мене, коли на них погляну.

Я знав, в якій вони живуть біді,
та як же я до помочі їм стану?
Я знав, що пута їх міцні й тверді і,
не зламавши їх, я марно зв'яну.

О, я боявся їх, немов докору,
мов зрадженої любки тихих сліз,
неначе сам я винен був їх горю.

Отим-то я щодня — відлюдок дикий —
свій біль дрібний і сором свій великий
ховав у серці і тікав у ліс.

ПРИВІТ ТОБІ, МІЙ ДРУЖЕ ВІРНИЙ, ГАЮ...

Привіт тобі, мій друже вірний, гаю,
повірнику моїх найкращих дум!
Все чисте, ясне, що лиш в серці маю,
надихав свіжий запах твій і шум.

На твоїх полянах, в відлюднім плаю
я розсипав свій жаль, губив свій сум;

у твоїх запахах, неначе в раю,
окрилювався молодечий ум.

Під скрип могутніх конарів дубових
складались першії мої пісні,
слабії відгуки твоїх пісень чудових.

А в бурі рев, як громи навісні
ламали твоїх велетнів корови,
у твоїх криївках шукав я охорони.

В ПЛЕН-ЕРІ

МАМО-ПРИРОДО!...

Мамо-природо!
Хитра ти з біса!
Вказуєш серцю безмірні простори,
а життя замикаєш у клітку тісненьку,
в мікроскопійную клітку.
Уяву вабиш вічності фантомом,
а даєш нам на страву моменти,
самі короткі моменти.
В душах розпалюєш
дивні огні, і бажання, і тугу,
а потім працюєш щосили,
щоб погасити, здушити, притлумить
пориви, що ти сама ж розбудила.
Ллєш на них дійсності воду холодну,
куєш їх у матер'ялізму кайдани,
розчаруванням цупко обпалюєш крила...
Цинічно, мамо, і немилосердно
мечеш ти те, що найвище, найкраще,
чим величаться б могла віковічно,

як архітвором, —
свиням під ноги.

І невже ж ти не бачиш (здається,
міліонами своїх очей
могла б ти побачити дещо!),
скілько горя, зовсім непотрібного горя,
скільки муки, нічим невтишимої муки,
завдаєш ти цинізмом отим
найніжнішим, найліпшим, найкращим
поміж твоїх дітей?
І невже ж зрозуміть ти не можеш
(та сума мізку, що день в день, рік-річно
витворюєш, повинна би, здається,
порозуміти дещо!),
що пора би покинуть старії шаблони,
добрі для всяких амеб, протозоїв,
ехінодермів і міксоміцетів!
Що вивчена на них твоя
економія марнотратства
не згожа для людей, для душ людських,
як не згожий осел
до гри на фортеп'яні.

Подумай, мамо! Тут, на сій планеті,
скінчився вже
твій творчий Sturm und Drang; [1]
той надмір сил, і соків, і тепла
вже вичерпавсь, і замкнена навіки
твоя тут творча карієра.

Що ти могла найвищого створити —
се чоловік. Із сих матеріалів,
які тут маєш під рукою,
хоч як не дмись,

нічого кращого створить не зможеш.
Тож час би, мамо, як старий той Ягве
(нащо вже пан був строгий і скептичний!),
сказать собі: "Спочину вже тепер!"
Признать: "Отсе я гарне сотворила!"
І заходиться сьому архітвору
створити рай такий, як слід:
не дерева, грушки, і ябка, й фіги,
а рай в його нутрі,
гармонію чуття і волі,
думок і діл, бажання і знання.

Ах, мамо, мамо!
Довгі століття,
тисячоліття ти водила нас за ніс,
манила у безмежнії пустині
фантомами безсмертя
і перспективами метафізичних
радощів раю.
Ти заставляла нас за ті фантоми
пролити море крові й сліз.
За них горіли стоси,
скрипіли колеса тортур,
розпечені кліщі живеє рвали м'ясо,
і міліони, міліони серць
безмежна шарпала розпука.
І що ж, вкінці доглупалися ми,
що ті фантоми є собі фантоми,
не варті мук, і крові, і страждання,
що се є наші власні твори.
Так кицька в дзеркалі
безодню бачить, поки
домацаєсь, що в нім нема нічого.

Тріумф! Тріумф!
За десять тисяч літ важкої праці
цивілізації доходимо вкінці
до тої точки, до якої кицька
доходить за п'ять хвиль.
І вздрівши, що за дзеркалом
нема нічого,
ми логікою кицьки розсудили,
що й загалом нема безодні,
нема нічого, лиш атом, момент
і рух молекулярний.
І ми були готові наплювати
на всі ті мрії, туги і бажання,
на всі ті безконечні перспективи,
що ти сама ж нам, мамо,
вложила в душу.
Були готові згірдно відіпхнути
і потоптать найвище і найкраще
з всього, що ти дала нам, мамо,
те, чим святе, високе і величне
життя людськеє.

Смієшся, мамо?
Ти добре знаєш, се не може бути,
се лиш хвилина боротьби, зневір'я,
яких ти бачила вже міліони.
Ти добре знаєш: ми твої є діти,
слабі, нікчемні і капризні діти,
і трошки рознервовані надміру,
та все ж твої і рідні, й найлюбіші,
і мусимо тебе любити, мамо!
І хоч цікавим оком піддивились
твої слабі й негарнії місця
і здерли маску святості з лиця,
розвіяли рожевий, поетичний

туман, що ти вкривалась ним так довго,
пізнали зблизька твій верстат,
пізнали, як господарюєш ти, —
то за старим туманом поетичним
ми тисячі таких красот відкрили,
таких чудес і чарів,
що серце й ум в них тонуть, як у морі.

І — що найвище — ми
самих себе вілкрили!
Відкрили власну душу,
заглянули в верстат своїх думок,
свого чуття, бажання і змагання,
і там твою пізнали руку, мамо,
твої закони.
В тих снах пустих,
в ілюзіях відвічних
побачили таку ж реальну дійсність,
такі ж великі явища, як в зорях,
у Ніагари реві,
у скелях Гімалаїв.
І тут, у власному нутрі,
ми віднайшли все те, що, бачилось,
утратили в зовнішньому околі:
гармонію, і вічність, і безмежність,
і всі рожеві блиски ідеалу.

Нехай життя — момент
і зложене з моментів,
ми вічність носимо в душі;
нехай життя — борба,
жорстокі, дикі лови,
а в сфері духа є лиш різнородність!
Різні тони, різні фарби,
різні сили і змагання,

мов тисячострунна арфа, —
та всім струнам стрій один.
Кождий тон і кождий відтінь —
се момент один, промінчик,
але в кождому моменті
сяє вічності брильянт.

ПО КОВЕРЦІ ПУРПУРОВІМ...

По коверці пурпуровім
із таємних сходу брам
виїжджа на небо сонце,
наче входить цар у храм.

І в моє вікно зирнуло
і сполошило стару,
невідступну, невмолиму
посидільницю журу.

Ся стара, погана відьма
тут сиділа цілу ніч
і зміняла своїм чаром
кожду думку, кожду річ.

Кождий мебель був мій ворог,
кожда книжка — то була
п'явка, що систематично
кров і мозок мій пила.

Кожда добрість — то наївність,
кождий друг — то хижий звір,
кожда думка — то помилка,
кождий спомин — то докір.

А як свідомість болющу
сон, мов свічку, загасив,
чар її і в сонне царство
тіні дійсності вносив.

Все, що я кохав безмежно
і що зрадило мене,
все, що стратив, тут до мене
підняло лице сумне.

Молоді, гарячі сльози
тут, мов рожі, зацвіли
по стежках отих тернистих,
де колись вони плили.

Молода палкая туга,
мов жебрачка в лахманах,
все чогось іще шукала,
топчучи заросли шлях.

Тільки віра молодая,
мов загашений огень:
купка попелу лишилась,
обгорілий, чорний пень.

І нараз пропали чари,
сонце глипнуло в вікно!..
Я прокинувся. Чи справді?
Все те ще не так давно?

Я ще не старий! Ще сила
є в руках і у души!
Ще поборемося, доле!
Ну, попробуй, задуши!

Я ще не старий! Не згинув
ще для мене жизні зміст,
хоч журба, хоч горе тисне —
ні, ще я не песиміст!

СУНЕ, СУНЕ ЧОРНА ХМАРА...

Суне, суне чорна хмара,
наче військо із полудня.
Короговки сонце вкрили,
за горою бубни бубнять.

За горою бубни бубнять,
у повітрі сурми грають,
а блискучії шаблюки
шахом-махом пітьму крають.

Шахом-махом пітьму крають,
своїм блиском сліплять очі;
стогне небо, стогнуть гори,
як гармата загуркоче.

Як гармата загуркоче,
куль холодних град засвище, —
гей, заплачеш важко, небо,
на те дике бойовище!

У ДОЛИНІ СЕЛО ЛЕЖИТЬ...

У долині село лежить,
понад селом туман дрижить,
а на горбі край села
стоїть кузня немала.

А в тій кузні коваль клепле,
а в коваля серце тепле,
а він клепле та й співа,
всіх до кузні іззива.

"Ходіть, люди, з хат, із поля!
Тут кується краща доля.
Ходіть люди, порану,
вибивайтесь з туману!"

Та тумани хитаються,
понад селом згущаються,
розляглися по полях,
щоб затьмити людям шлях.

Щоб закрити їм стежини
ті, що вгору йдуть з долини,
в тую кузню, де кують
ясну зброю замість пут.